

Божевілля солдата Ортеріса

Редьярд Кіплінг

Новела

Переклад: Юрій Лісняк

Де краще бути нам, як спрага рот пече?
Де краще бути нам, як дощ із куль січе?
Де краще бути нам, як кров із ран тече?
Там, де наш друг, лиш там — А де ж іще?
Напитися він дасть, як має сам,
В хвилину смерті буде при мені,
А як помру — напише до рідні.
Дай, боже, друга нам!
Казармена балада

Мої приятелі Малвені й Ортеріс якось вибралися на цілий день полювати. Ліройд тоді лежав у лазареті, видужував від пропасниці, що підчепив у Бірмі. Вони через посланця запросили й мене з собою і цілком щиро образились, коли я приніс пива — в кількості майже достатній для двох солдатів лінійного полку... і для мене.

— Ми не задля цього кликали вас, добродію, — похмуро сказав Малвені. — Ми вам і без пива завжди раді.

Ортеріс порятував мене.

— Аз пивом що, вже й не раді? Ми ж не вельможі які, а просто ледащі томмі. причепо ти ірландська. Ну, будьмо ж здорові, добродію!

Ми полювали аж до обіду і застрелили двох бродячих собак, чотирьох зелених папуг, одного стерв'ятника над полем для спалювання трупів, одну змію, одну болотяну черепаху і вісім гав. Одно слово, здобич була багата. А тоді посідали над річкою підобідати — "простою воловиною й чорним хлібом", як висловився Малвені, — і, краючи їжу по черзі єдиним нашим складаним ножем, стріляли не цілячись по крокодилах. Потім випили все пиво, покидали пляшки у воду і стали палити по них. А нарешті порозпускали пояси, попростягались на піску й закурили. Полювати нам було вже ліньки.

Ортеріс, що лежав долічерева, підперши голову кулаками, раптом гучно зітхнув. А тоді спокійно вилаявся — ні на кого, просто так.

— Кого дідька? — спитав Малвені. — Мало випив, чи що?

— Згадався Тоткем-Корт-род[1] та одна дівчина, що я там на неї оком накидав. Ех, прокляте життя солдатське!

— Ортерісе, синку, — почав квапливо Малвені, — тобі, напевне, пиво в кишках завадило. Мені самому так буває, як печінка розвередується.

А Ортеріс провадив спокійно, мовби й не чуючи:

— Хто я тепер? Томмі, ледащо томмі за вісім ан, собачий крадій з номером замість людського імені. Кому я на що здався? А був би zostався дома, то оженився б, може, з тією дівчиною та держав крамничку на Гаммерсміт-гай: "С. Ортеріс, майстер-таксидерміст"[2]. У вітрині опудало лисиці, як ото в молочарні на Гейлзбері, та скринька з голубими й жовтими скляними очима, а жіночка, тільки дзвінок біля дверей задзеленчить, так і гукає: "Стенлі, в крамницю!" А так я томмі, та й годі — ледачий, богом забутий, пивом налитий томмі. "Рушниці до ноги. Вільно! Струнко! Приклади догори! Перша шеренга право-, друга ліво-руч! Кроком — руш! Взвод — стій! Рушниці до ноги! Холостими заря-джай!" Ото такий мені кінець.

То Ортеріс вигукував команди до похоронного салюту.

— Годі! — гримнув Малвені. — Якби тобі довелося стільки, як мені, стріляти в білий світ над могилами достойніших за себе людей, то ти б не передражнявав цих команд. Це ж більше паскудство, ніж жалібний марш у казармі свистіти. Лежиш налитий пивом по зав'язку, й сонечко не пече, і якого ще дідька! Аж сором бере. Ти гірший за поганина — зі своїми салютами та зі скляними очима. Може, ви його вгамуєте, добродію?

А що я міг удіяти? Чи міг я розповісти Ортерісові щось таке про принади солдатського життя, чого б він сам не знав? Я ж не полковий священик і не офіцер, і Ортеріс мав право казати що йому заманеться.

— Нехай вибалакається, — відповів я. — Це пиво.

— Ні, це не пиво, — відказав Малвені. — Я вже знаю, що зараз буде. На нього таке час від часу находить, і так воно мені прикро, так прикро... бо я ж люблю хлопця.

Малвені наче й не мав причини так непокоїтися; але я знав, що він піклується про Ортеріса справді по-батьківському.

— Не перебивайте, дайте вилити, що на серці накипіло, — озвався Ортеріс ніби сонно. — Чи ти, Малвені, борониш своєму папузі кричати в гарячий день, як йому клітка рожеві пальчики пече?

— Рожеві пальчики! Може, й у тебе в черевиках рожеві пальчики? Ах ти, — Малвені аж напружився, шукаючи дошкульнішого слова, — гувернанточко розманіжена! Рожеві пальчики! А скільки пляшок "Басса" вихлепало наше дитятко бідолашне?

— Це не "Басс", — відказав Ортеріс. — Це гіркіше питво. Я за домівкою знудьгувався!

— Чули ви його! Наче це не він за чотири місяці відпливає додому на "Серапісі"!

— Ну то й що? Хіба не однаково? Як ти знаєш, а може, я боюся здохнути перше, ніж одержу вільні папери? — і Ортеріс знову став виспівувати похоронні команди.

Доти я не знав цього боку Ортерісової вдачі, але Малвені, мабуть, знав, і тому посправжньому стурбувався. Поки Ортеріс мурмотів, поклавши голову на руки, він зашепотів до мене:

— На нього завжди таке нападає, як занадто допече котрий з отих шмаркачів, що

нині в сержантах ходять. Та ще нудьга, робити нічого. І я тут ради не дам.

— Ну, а що такого? Нехай собі вибалакається.

А Ортеріс уже заспівав пародію на "Піший корпус", повну веселеньких згадочок про битви, душогубства та наглу смерть. Співаючи, він дивився кудись через річку, і на обличчі в нього був зовсім не знайомий мені вираз. Малвені смикнув мене за лікоть.

— Що такого? Ще й питаєте! Це в нього як напад. Я знаю, бачив уже! Тепер його до завтра до ранку не відпустить. Серед ночі схопиться й почне на вішалці нишпорити, свою муніцію шукати, а тоді підійде до мене й скаже: "Я їду в Бомбей. Відгукнися за мене вранці на перекличці". Тоді ми з ним зачнемо борюкатись, як і перше бувало — він пориватиметься йти, а я його держатиму, і обидва попадемо в штрафну книгу "за порушення нічного спокою в казармі". Я вже його й ременем шмагав, і голову йому розбивав, і добром умовляв, та як на нього оце нападе, то все марно. Поки при доброму глузді — золото, не хлопець. Але я знаю, що буде цієї ночі в казармі. Хоч би не пальнув у мене, як я схоплюсь його втихомирювати. Ось що мені не йде з думки день і ніч.

Тепер справа постала переді мною в куди менш приємному світлі, і я вже цілком зрозумів тривогу Малвені. А той, видно, хотів будь-що-будь прогнати Ортерісів настроїв, бо гукнув, до товариша, що лежав на березі трохи нижче:

— Слухай-но, ти, рожеві пальчики й скляні очі! Ти перепливав за мною вночі Іраваді, як годиться солдатові? Чи, може, ховався під ліжком, як тоді, коли Ахмед-Кел брали?

То була водночас тяжка образа й свідома брехня — Малвені видимо провокував товариша на бійку. Та Ортеріс ніби запав у якийсь транс. Він відповів повільно, нітрохи не дратливо, таким самим розмірено-співучим голосом, як вигукував похоронні команди:

— Ти сам знаєш, що я переплив уночі Іраваді, й Лангтангнен голяка брав[3], і нічого не боявся. А що я робив під Ахмед-Келом, ти теж знаєш, і ще четверо клятущих патанів знають. Тільки ж там діло було, і я про смерть не думав. А тепер мені додому хочеться. Додому! Додому! Не до мамуні, я сирота, в дядька виріс! Ні, я за Лондоном скучив! Мені хочеться гамір лондонський почути, і вулиці побачити, і духом лондонським дихнути! Знаєш, як потягне з Воксхольського мосту апельсиновими лушпайками, та асфальтом, та газом! Або поїздом проїхатись до Бокс-Гілу, посадивши дівчину на коліна, з новенькою череп'яною люлечкою в зубах. А все оте світло ввечері на Стренді, де ти кожного в вічі знаєш, де й фараон, що тебе забирає, — твій давній приятель, бо він тебе підбирав ще малого, як ти качався по бруку між Темп лом та Темними арками, і ніякої тобі варті, і ніякої муштри "з пісочком", ні уніформи, й ти сам собі хазяїн, у неділю йдеш із дівчиною попідручки дивитись, як рятівниче товариство вчиться на Серпентайні потопельників з води витягати. І все те я покинув, щоб служити Вдові[4] за морем, де ані дівчат нема, ані випити чого путящого, ані побачити, ані зробити, ані сказати, ані почути, ані подумати. Хай тебе бог помилує, Стенлі Ортерісе, але ти більший йолоп, ніж увесь твій полк, і з самим Малвені разом, на одну купу складений! Удова там сидить собі за морем у золотій короні, а я, Стенлі Ортеріс,

нидію тут — Удовина худібка, дурень заплішений!

Під кінець він підніс голос і завершив свою мову шестиповерховою англо-тубільною лайкою. Малвені не сказав нічого, тільки подивився на мене, ніби сподівався, що я ввіллю мир у збурену душу бідного Ортеріса.

А я пригадав, що бачив колись під Равалпінді, як одного чоловіка, п'яного майже до безтями, витверезили, піднявши на глум. У деяких полках зрозуміють, що я маю на увазі. Я вирішив спробувати, чи не вгамую так і Ортеріса, хоча він був тверезісінький. Я сказав:

— А яка рація бурчати отут та ганити Вдову?

— Та що ви! — відказав Ортеріс. — Боронь боже, я па неї ніколи слова лихого не сказав — і не скажу, хоч би й дезертирувати прийшлося цю хвилину.

Тепер я мав за що зачепитись.

— А, ось що у вас на думці! Тільки нащо дурно язиком балакати? Втекли б ви справді, якби вам оце тепер дати нагоду?

— Ще й як! — гукнув Ортеріс, схопившись, мов ужалений.

Малвені теж підхопився.

— Що ви хочете зробити? — спитав він.

— Помогти Ортерісові дістатися до Бомбея або Карачі, куди вже він схоче. А ви можете доповісти, що він пішов від вас ще до обіду, покинувши рушницю на березі.

— Це я маю таке доповісти? — повільно перепитав Малвені. — Ну, гаразд. Коли Ортеріс будь-що-будь хоче зараз дезертирувати, і ви, добродію, приятель нам обом, хочете йому допомогти, то я, Теренс Малвені, присягаюсь — а я ще зроду не ламав своєї присяги, — що доповім, як ви кажете. Але ти, Стенлі Ортерісе, — він підступив до товариша й потрусив у нього перед носом мисливською рушницею, — як де потім трапишся мені на дорозі, начувайся!

— Дарма! — відмовив Ортеріс. — Годі вже з мене цього собачого життя! Поможіть мені! Не дражніться! Дайте мені втекти.

— Ну, то роздягайтеся, — сказав я. — Поміняємось одежею, а тоді я скажу вам, що робити.

Я сподівався, що така безглузда пропозиція його спантеличить, але він струснув з ніг черевики і здер з себе мундира, ще поки я тільки сорочку розстібав. Малвені вхопив мене за руку:

— Це ще дур у ньому, ще напад не минувся! їй же богу, тепер ми з вами будемо причетні до дезертирства. Не те страшно, добродію, що двадцять вісім діб дадуть, чи там п'ятдесят шість! Ганьба ж яка, подумайте! Ганьба яка йому й мені!

Я ще не бачив Малвені такого схвильованого. Однак Ортеріс був спокійнісінький; тільки-но ми помінялись одежею і я перетворився на солдата лінійного полку, він хапливо сказав:

— Ну? Що далі? Ви ж це справді? Що мені зробити, щоб вирватися з цього пекла?

Я йому пояснив, що коли він зачекає дві-три години біля річки, я поїду верхи додому й привезу йому сто рупій. А тоді він з тими грішми дійде пішки до найближчого

полустанку, миль за п'ять звідти, і там візьме квитка першого класу до Карачі. У полку, знаючи, що він не мав при собі грошей, коли виряджався полювати, це кинуться зараз телеграфувати до портів, а шукатимуть його по тубільних селищах над річкою. А крім того, нікому не спаде на думку ловити дезертира по вагонах першого класу. А в Карачі нехай купить собі білий костюм і сяде, коли пощастить, на вантажний пароплав.

Ортеріс перебив мене: аби тільки я поміг йому добутись до Карачі, а далі він сам знає, що робити. Тоді я йому звелів чекати, поки смеркне настільки, що я зможу доїхати до селища, не впавши нікому в очі. Але бог у премудрості своїй дав британському солдатові, хоча той часто буває великим урвиголовою, серце таке м'яке, як у малої дитини, щоб він вірив у своїх офіцерів і слухняно йшов за ними у всілякі незручні й небезпечні місця. Змусити його повірити в "цивільного" не так легко; але вже як він повірить, то безоглядно, по-собачому. Я мав честь приятелювати з солдатом Ортерісом більш як три роки, хоча й не підряд, і ми завжди були чесні один з одним. Отож він і вирішив, що я говорю з ним не так собі, а цілком щиро.

Ми з Малвені покинули його у високій траві коло берега й пішли, теж ховаючись у траві, до мого коня. Солдатська сорочка на мені кусалась немилосердно.

Щось зо дві години чекали ми, поки смеркне і я нібито зможу поїхати. Про Ортеріса ми говорили пошепки, зате пильно прислухалися, чи не долетить який звук з того місця, де ми його покинули. Одначе не чули нічого, крім вітру, що шелестів травою.

— Скільки разів уже я його лупцював, — поважно казав Малвені. — Ременем трохи не до смерті вбивав, а ніяк не міг отих нападів сказу з його дурної голови вибити. Де там! Та й не дурна в нього голова, від природи він розважний і кмітливий. То в чому ж річ? Чи так його виховано — але хто там його виховував? Чи так навчено — але де там він учився? От ви, мовляв, багато знаєте, то скажіть мені!

Але я теж не знайшов відповіді. Я все думав: чи довго ще витримає Ортеріс там, на березі, і чи не доведеться мені справді допомогти йому дезертирувати, як обіцяв?

Уже як смерклося і я з великим гнітом на серці заходився сідлати коня, ми раптом почули з річки дикий репет.

Злі духи вийшли з солдата Стенлі Ортеріса, № 22639, другої роти. Самотність, присмерк і довге чекання вигнали їх, як я й сподівався. Ми чимдуж кинулись туди й побачили, що він гасає в нестямі на траві, вже скинувши з себе мою куртку. І репетує, кличучи нас, мов навіжений.

Коли ми добігли до нього, він обливався потом і тремтів, мов схарапуджений кінь. Насилу ми його заспокоїли. Він скиглив, що на ньому "цивільна шкура", і хотів просто поздирати з себе все моє. Я наказав йому роздягатись, і ми якомога хутчіш удруге помінялись одежею.

Шурхіт власної цупкої сорочки й рипіння черевиків неначе зовсім вернули його до тями. Він затулив руками очі й пробелькотів:

— Що ж це таке було? Я не здурів і голови на сонці не напик, а був... а робив... а був... а наробив... Що я наробив?

— Що ти наробив? — перепитав Малвені. — Ти зганьбив себе — та це ще пусте. Ти

зганьбив другу роту, а що найгірше — ти зганьбив мене! Мене, того, хто навчив тебе ходити між людьми як людина — коли ще ти був шмаркатим, недотепним, плаксивим новобранцем. Та ти й нині такий, Стенлі Ортерісе!

Ортеріс якусь хвилину мовчав. Тоді розстібнув пояса, аж важкого від півдесятка значків інших полків, що з ними разом колись стояв його полк, і подав товаришеві.

— Битися з тобою, Малвені, я не доріс, — сказав він, — однаково ти мене налупцюєш; то на ось оце і хоч надвое ним мене розрубай, коли бажаєш.

Малвені обернувся до мене:

— Залиште нас удвох, добродію.

Я залишив їх удвох і дорогою додому багато думав про Ортеріса зокрема і про мого приятеля солдата Томаса Аткінса, що його я люблю, — взагалі.

Але так ні до якого висновку й не дійшов.

Примітки:

[1] Тотнем-Кортрод — вулиця в Лондоні.

[2] Таксидерміст — майстер, що виготовляє опудала тварин та птахів.

[3] В одній Кіплінговій новелі оповідається, як англійські солдати, роздяглися, щоб перепливти річку, потім голяка брали бірманське місто.

[4] Вдова — тобто королева Вікторія, що овдовіла 1861 року.